

طراحی و الگوهای رفتاری: پیشنهادی برای بهسازی پارک‌های شهری

دکتر بهناز امین‌زاده *

مهندس دخی افشار **

چکیده

موضوع این تحقیق پرداختن به رابطه دو مقوله فضاهای شهری (به‌طور خاص پارکها) و آسیب‌های اجتماعی (به‌طور خاص اعتیاد) می‌باشد. با توجه به فراگیر شدن اعتیاد به عنوان یکی از معضلات و آسیب‌های مهم اجتماعی و گسترش قلمرو استفاده و خرید و فروش مواد مخدر از فضاهای خصوصی به محدوده فضاهای شهری، هدف این تحقیق ارائه راهکار طراحی در ایجاد بستر مناسب افزایش تعاملات اجتماعی مثبت و محدودیت رفتارهای ناهنجار در پارک‌های شهری است. پس از بررسی مطالعات و دستاوردهای حاصل در زمینه روانشناسی محیطی و پیشگیری از جرم توسط طراحی محیطی، شناسایی و تحلیل فضای کالبدی پارک‌های مورد مطالعه، مشاهده و ثبت الگوهای رفتاری گروه خاص تحقیق، به ارائه الگوهای طراحی در زمینه بهبود شرایط موجود فضای پارک‌های شهری پرداخته شده است. در تقابل با دیدگاه تعیین کنندگی محیط در ایجاد الگوهای رفتاری و رویکردهایی که عمدتاً تغییرات افراطی در منظرسازی را به همراه دارند، الگوهای پیشنهادی با تکیه بر «سازگاری و انعطاف‌پذیری» فضا به قابلیت جذب الگوهای متفاوت و ثابت رفتاری، امکان افزایش وقوع رفتارهای هنجار و در نتیجه کاهش رفتارهای ناهنجار تأکید خواهد شد.

کلمات کلیدی:

علوم رفتاری، پیشگیری از جرم، اعتیاد، پارک، سازگاری و انعطاف‌پذیری، الگوهای طراحی.

تاریخ پذیرش: ۱۳۸۱/۹/۱۹

تاریخ دریافت: ۱۳۸۱/۴/۱

* استادیار و مدیر گروه مهندسی طراحی محیط، دانشکده محیط‌زیست، دانشگاه تهران.

** کارشناس ارشد گروه مهندسی طراحی محیط، دانشکده محیط‌زیست، دانشگاه تهران.

سرآغاز

به شناسایی بیشتر الگوهای رفتاری گروه مورد تحقیق کمک نموده است.

از موارد مهم، انتخاب نمونه‌های تحقیق بوده است. مصاحبه با افراد مطلع^(۳) حاکی از درگیر بودن غالب پارک‌های تهران با معضل اعتیاد و سایر آسیب‌ها و ناهنجاری‌های رفتاری می‌باشد. اما در عین حال این پژوهش اشاره به حضور گسترده معتادان و دلالان مواد مخدر در فضای پارک‌های خاصی دارد که عبارتند از: پارک دانشجو، شهر، بعثت، لاله، قیطریه، هرندی (دروازه غار) و شاهین (غرب تهران).

بازدیدهای محلی اولیه به همراه تأکید در انتخاب پارک‌هایی با عملکرد شهری عملاً دو پارک محله‌ای شاهین و هرندی را از موارد مطالعاتی حذف نمود. مطالعات اولیه بر روی پارک قیطریه نیز نشان داد که در حال حاضر با مدیریت جدید آن و تغییراتی که در زمینه نظارت و عملکردهای خدماتی پارک اعمال گردیده از شرایط نسبتاً مطلوب‌تری برخوردار شده است. پارک بعثت و پارک شهر به دلیل موقعیت شهری خاص و همجواری با کاربری‌های ویژه (ترمینال بزرگ مسافربری جنوب تهران، و بازار) دارای ویژگی خاصی از نظر نوع استفاده‌کنندگان از فضای پارک می‌باشند که هر یک نیاز به مطالعه خاصی دارند. بنابراین موارد مطالعاتی به دو پارک لاله و دانشجو محدود گردید که به لحاظ تفاوت‌های ساختاری از نظر الگوی طراحی، الگوی عملکردی، مقیاس، و نحوه استفاده مردم از آنها، امکان استنتاج مناسب و تعمیم نتایج را در موارد مشابه افزایش می‌دهند.

طراحی محیط و علوم رفتاری

همزمان با تحولاتی که از نیمه دوم قرن بیستم با مقوله شناخت انسان در حوزه‌های علوم انسانی جهت پاسخگویی بهتر به نیازهای روانی و فیزیکی او انجام می‌گردد، روانشناسی محیطی به عنوان تخصصی میان رشته‌ای و با هدف «مطالعه روانشناختی رفتار در ارتباط با محیط‌های فیزیکی» اهمیت خاصی می‌یابد (Craig, 1970 و رازجوریان، ۱۳۷۵). در روانشناسی محیطی رفتار انسان تحت تأثیر عواملی چون عوامل فیزیکی محیط، داده‌های

روند رو به افزایش آمار معتادین، ابعاد بسیار گسترده جرایم و خسارات مادی و معنوی ناشی از سوء مصرف مواد مخدر در ایران، متوسط سن افراد معتاد که به معتادین جوان اختصاص دارد، به عنوان پدیده‌ای چند وجهی همه ارکان اساسی جامعه را تحت تأثیر قرار می‌دهد. مبارزه با آن نیز مستلزم بکارگیری همه پتانسیل‌های موجود و مشارکت همگانی است^(۱).

در حالی که سابقه تحقیق موضوع در سایر کشورها نشان از ایجاد ارتباط بین طراحی و آسیب‌های اجتماعی دارد، کمبود منابع و یا تجاری در این حوزه ضرورت پرداختن به آن را اجتناب ناپذیر می‌کند. سئوالات تحقیق به صورت زیر بیان می‌شوند: آیا ارتباطی بین نحوه استفاده ناهنجر از فضای پارک‌ها و ویژگی‌های طراحی وجود دارد؟

چگونه می‌توان این فضاها را به فضاهای مناسب‌تری تبدیل نمود تا محملی جهت بزهکاری و مسائل مربوط به اعتیاد نباشد؟

روش و محدودیت‌های تحقیق

روش غالب در این تحقیق روش مشاهده ساده برای ثبت الگوهای رفتاری هنجار و ناهنجر است. در برداشت مشاهده‌ای الگوهای رفتاری، چگونگی استفاده از فضا برای تعیین محل‌های رفتاری و حوزه عملکرد یا نفوذ آنان مورد نظر بوده است. لازم به ذکر است ساعات برداشت، اغلب ساعات اوج استفاده از پارک‌ها (ساعات ۱۰ الی ۱۲/۵ و ۱۶ الی ۲۱) بوده و در سه فصل بهار، تابستان و پاییز و در روزهای مختلف هفته انجام گرفته است. از محدودیت‌های تحقیق حساس شدن گروه مورد تحقیق یعنی معتادان و قاچاقچیان مواد مخدر به حضور محقق در محیط فعالیتشان بوده که عملاً در برخی مواقع ادامه مشاهدات را با مشکل روبرو ساخت و یا برای مدتی آن را متوقف نموده است. علاوه بر روش فوق، استفاده از یک مصاحبه باز با کارشناسان مربوط به امور معتادین در ابتدای کار،

مصنوع نیز می‌باشد. دیدگاه امکان‌دهندگی محیط^(۴) محیط فیزیکی را بستری می‌داند که امکانات و محدودیت‌هایی را برای رفتار به‌وجود می‌آورد اما محیط تعیین‌کننده رفتار نیست بلکه صرفاً امکان بروز برخی رفتارها را فراهم می‌کند و یا محدودیت‌هایی را برای بروز برخی دیگر از رفتارها به وجود می‌آورد. در این دیدگاه محیط است که بر رفتار انسان تأثیر می‌گذارد. در دیدگاه احتمال‌دهندگی^(۵) ضمن آنکه مردم می‌توانند رفتارهای مختلفی را در یک محیط داشته باشند و به انگیزه‌های فردی اهمیت می‌دهد، ویژگی‌های طراحی و عوامل محیط مصنوع را در احتمال بروز رفتارهای خاص مهم می‌داند (بحرینی، ۱۳۷۸؛ رضازاده، ۱۳۸۰ و Lang, 1987).

نکته مهم و قابل تأمل دیدگاه اخیر، مردود دانستن جزمیت طراحی است. بدین معنا که علیرغم تأکید بر ارتباط متقابل معتقد است که طراحی محیط فیزیکی در تعیین روابط اجتماعی نقش کلیدی ندارد بلکه نقش تسهیل‌کننده و یا محدودکننده را ایفا می‌کند. در این دیدگاه ماهیت محیط و بستر رفتاری دارای اهمیت می‌گردند که این مفاهیم در نظریه روانشناسی اکولوژیکی نیز که قبلاً به آن اشاره شد مورد توجه بوده‌اند و این تحقیق براساس آن انجام پذیرفته است.

یکی از شاخه‌های مطالعاتی مهم روانشناسی محیطی در دهه‌های اخیر بررسی الگوهای موقعیتی جرم بوده است. تحقیقات نشان می‌دهند که جرم در مکان و موقعیت خاصی اتفاق می‌افتد. تئوری‌هایی در زمینه جلوگیری از فعالیت‌های ضد اجتماعی که به‌صورت رفتارهای ناهنجار از قبیل استعمال و قاچاق مواد مخدر، دزدی، از بین بردن تأسیسات و تجهیزات شهری و غیره به وقوع می‌پیوندد ارائه شده است. مطالعات انجام شده به دنبال ارائه راه‌حلی جدید برای مسئله‌ای مزمن است: «چگونه ممکن است که فضا به گونه‌ای سامان داده شود که رفتارهای ناهنجار کاهش یابد؟» در مطالعاتی که در اوایل دهه ۷۰ توسط اسکار نیومن در رابطه با مجتمع‌های مسکونی انجام شد به برخی عوامل فیزیکی اشاره می‌شود که در ایجاد ترس از محیط، و یا وقوع جرم ارتباطی نزدیک دارند. تئوری «فضای دفاعی» راه حل مقابله با موضوع را

نمادین، داده‌های طراحی و روح محیط قرار دارد. به طور متقابل انسان نیز با رفتار خود که ناشی از جنبه‌های فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی و شخصیتی است بر محیط تأثیر می‌گذارد و آن را در جهت ارضای نیازهای فیزیولوژیک و اجتماعی خود دگرگون کرده، فضا را سازماندهی می‌کند. یونگ در مورد سیستم‌های رفتاری معتقد است «مردم به همان اندازه که محصول محیط اجتماعی هستند، ساخته محیط فیزیکی نیز به شمار می‌روند» (Young, 1990).

چگونگی ارتباط متقابل رفتار و محیط از جنبه‌های گوناگون مورد بررسی قرار گرفته است^(۶). در حوزه روانشناسی مهمترین نظریات ارائه شده شامل روانشناسی عمقی، روانشناسی رفتارگرایی، روانشناسی گشتالت و نظریه روانشناسی اکولوژیکی است. مورد اخیر به دلیل اصالت بخشیدن به محیط عینی و فاصله گرفتن از شیوه‌های سنتی و آزمایشگاهی و مشاهده رفتار در محیط روزمره، با اهداف این تحقیق سازگارتر بوده است و بنابراین به آن اشاره خواهد شد.

بارکر، از مؤسسين نظریه روانشناسی اکولوژیکی به بررسی الگوهای رفتاری فوق فردی یا رفتارهایی که به طور جمعی در محیط بروز می‌کند می‌پردازد. او معتقد است که بین ابعاد فیزیکی و رفتاری در قرارگاه‌های رفتاری^(۷) تناسب و رابطه خاصی وجود دارد که آن را با مفهوم همساخت بیان می‌کند. بارکر معتقد است فرد با قرار گرفتن در قرارگاه‌های رفتاری مختلف نقش‌های اجتماعی معینی را عهده‌دار می‌شود (مرتضوی، ۱۳۶۷ و Barker, 1960). هدف از پژوهش‌هایی که بر مبنای نظریه بارکر انجام می‌گردد در درجه نخست بررسی تأثیر ابعاد محیطی در رفتارهای جمعی است.

میزان تأثیرگذاری و تأثیرپذیری دو مقوله رفتار و محیط نیز در قالب تئوری‌های خاصی بیان شده است. در دیدگاه تعیین‌کنندگی محیط^(۸)، محیط نقش تعیین‌کننده‌ای در رفتار، ادراک و احساس انسان دارد. در این دیدگاه هر محرکی پاسخی خاص را ایجاد می‌نماید. محیط در چنین دیدگاهی عمدتاً به معنای شرایط اقلیمی و جغرافیایی است، اگر چه قابل تعمیم به محیط

بررسی تجارب موجود در بهسازی پارکها

در بررسی تجارب موجود در بهسازی فضاهایی که با چنین معضلاتی روبرو هستند و از جمله پارکها، رویکردهای مختلفی ارائه شده است. تمرکز بر جنبه‌های مدیریتی از رویکردهای غالب است. از آن جمله استفاده از نیروهای امنیتی و یا تعطیلی پارک در ساعات اوج امکان وقوع جرم است که در پارک ردوود مورد توجه قرار گرفت. استفاده از دوربین‌های مدار بسته در مرکز شهر گلاسکو و پارکهای اطراف آن یکی از راه‌های مدیریتی بوده که اگر چه باعث کاهش میزان جرم شده است ولی از جمله پیامدهای منفی آن از دست رفتن حقوق شهروندی می‌باشد زیرا برای اکثریت مردم رضایت بخش نیست که در محدوده‌های کنترل شده قرار گیرند و بسیاری از تعاملات اجتماعی در این محدوده‌ها عقیم می‌ماند (Fyfe, 1998). راه حل شورای شهر ریچموند برای ایجاد تغییر در پارکی محلی که استفاده‌کنندگان غالباً از طبقه متوسط و جوان بوده و خرید و فروش ماری جوانا در آن بسیار شایع بود، خرید زمین و تغییر کاربری آن بود. در ساکرامنتو سانفرانسیسکو در پارکی که گروهی دائم‌الخمر آنجا را اشغال نموده بودند راه حل مسئولین انتقال بسیاری از درختان بسیار بزرگ و سایه‌اندازی بود که افراد مذکور در زیر آن جمع می‌شدند. این راه حل علاوه بر آنکه به حذف عناصر جذاب پارک انجامید باعث شد تا همان افراد در زیر درختان باقی مانده به طور فشرده‌تری تجمع یابند (Marcus and Francis, 1990).

از رویکردهای دیگر تأکید بر طراحی مجدد و ارائه ایده‌های بهتری در جهت بهسازی پارک می‌باشند. نمونه‌های مورد مطالعه یعنی برایانت پارک نیویورک، اکسون پارک و بودکر پارک نشان می‌دهند که استفاده از تمهیداتی از قبیل تغییر منظر به منظور افزایش قابلیت رؤیت، افزایش فعالیتها، کنترل ورودی‌ها و افزایش و تعریض دسترسی‌ها به گونه‌ای که امکان حرکت ماشین پلیس را بدهد، روشنایی بیشتر، بازسازی پرچین‌ها، حصارشکنی و نرده‌کشی در اطراف پارک موجب افزایش استفاده بیشتر از پارک توسط افراد عادی و ترک بسیاری از افراد ناباب از پارک شده است (Carr et al, 1992).

در ایجاد قلمرو مناسب، ایجاد احساس مالکیت و تعلق خاطر به فضا، امکان وجود نظارت طبیعی از داخل ساختمان به فضای خارجی (ارتباط بصری) و بهبود شرایط فیزیکی و کالبدی منطقه اطراف می‌داند (Newman, 1972). مطالعات کاربردی اخیر در مورد جرایم محیطی نشان می‌دهد که جرایم محیطی در تعداد محدودی نقاط با موقعیت‌های خاص (کانونهای جرم) اتفاق می‌افتد. نکته قابل توجه آن است که افزایش موقعیت‌هایی مشخص باعث افزایش جرم و کاهش موقعیت‌ها باعث کاهش جرم می‌شوند (Brantingham and Brantingham, 1993; Sherman, 1995; Taylor and Harrell, 1996) و این امر ارتباط مستقیم بین جرم و موقعیتی که در آن اتفاق می‌افتد را مشخص می‌دارد.

وایت (1980) راه حل تقلیل جرایم محیطی و ایجاد امنیت را در ایجاد فضاهای جذاب شهری می‌داند. به نحوی که افزایش استفاده‌های هنجار موجب شود تا افراد ناباب مجبور به ترک فضا شوند. مدنی پور (۱۳۷۹) حضور افراد ناباب در مکان‌های عمومی را یکی از مهمترین عوامل کاهش جذابیت آنها برای استفاده عموم، به ویژه زنان می‌داند که این خود موجب می‌شود چنین فضاهایی در اشغال گروه‌های خاص قرار گیرد (تصویر شماره ۱). برنامه‌ای به عنوان «پیشگیری از جرم از طریق طراحی محیطی» که از دهه ۱۹۸۰ در امریکا مورد استفاده قرار می‌گیرد بر فضای قابل دفاع، قلمروها، نظارت طبیعی، روشنایی، منظر سازی، کنترل دسترسیها، حمایت کاربریها و نگهداری تأکید دارد (Clarke, 1997, Loukation- Sideris, 1999).

تصویر شماره (۱): رابطه حوزه‌های

عملکردی هنجار و ناهنجار

قادر می‌سازد تا به مجموعه‌ای از علایق خود دست یابد. این علایق برای افراد گوناگون می‌تواند بسیار متفاوت باشد (Barker, 1968).

پارک یک قرارگاه رفتاری است زیرا در فواصل زمانی مشخص الگوهای ثابت رفتاری در آن مشاهده می‌شود. بی‌روخی و ملالت فضا، اغلب به علت کمبود انواع الگوهای ثابت رفتاری در محیط است. فضاهای سنتی در مقایسه با فضاهای مدرن کمتر با این نقیصه روبرو بوده‌اند.

روابط اجتماعی و معاشرت عمومی مردم در قرارگاه‌های رفتاری عمومی صورت می‌گیرد. آنان جذب قرارگاهی می‌شوند که توانایی و میل به سازگاری با الگوهای ثابت رفتاری که در آنجا روی می‌دهد را داشته باشند. نکته مهم در نیاز به ایجاد هماهنگی، قابلیت انطباق و سازگاری بین یک الگوی رفتاری با محیط فیزیکی آن است که رفتار در آن به وقوع می‌پیوندد. این ویژگی سبب می‌شود تا برخی مکان‌ها در ارتباط با برخی الگوهای رفتاری مناسب‌تر بوده و دارای قابلیت بیشتری باشند.

سازگاری و انعطاف‌پذیری مکان رفتاری

بعضی محیط‌ها قابلیت آن را دارند که پاسخگوی بسیاری فعالیتها باشند بدون آنکه نیاز به بازسازی و تغییر در مکان فیزیکی‌شان باشد. بعضی دیگر به راحتی تغییر می‌کنند تا بتوانند فعالیت‌های متفاوتی را در خود جای دهند. طراحان محیط برای این دو موقعیت، واژه‌های متفاوتی را انتخاب کرده‌اند: موقعیت اول به عنوان «محیط سازگار»^(۹) (Adaptable) و موقعیت دوم به‌عنوان «محیط انعطاف‌پذیر»^(۱۰) (Flexible) تعریف شده است.

یک طرح سازگار محیطی، طرحی است که قادر باشد الگوهای ثابت و متفاوت رفتاری را در زمان‌های مختلف و یا همزمان بدون آنکه نیاز به تغییرات فیزیکی داشته باشد در خود جای دهد. طرحی انعطاف‌پذیر است که ساختار آن برای پاسخگویی به الگوهای رفتاری متفاوت به راحتی قابل تغییر باشد. نکته بسیار مهم آنست که شهرها، ساختمانها و بطور کلی طرح‌هایی که دارای این دو ویژگی یعنی سازگاری و

نکته قابل تأمل در اینجا آنست که تمهیدات طراحی انجام شده، سبب ترک افراد از پارک شده که خود به منزله انتقال معضل از مکانی از شهر به مکانی دیگر است، بدون آنکه بستر رفتاری مناسب برای چنین گروه‌هایی ایجاد شود. علاوه بر آن بسیاری راهکارهای پیشنهادی به دلیل تأکید بر معرفی کاربری‌های بسیار و بعضاً ناسازگار با پارک، افزایش قابلیت‌های دید و ایجاد مناظر باز عملاً استفاده گروهی دیگر، که پارک را مکانی آرام و دنج دانسته و برای فرار از ازدحام و شلوغی زندگی شهری به پارک کشانده می‌شوند، را محدود می‌سازد. این نکته بر ضد مفهومی است که Jacobs (1961)، Young (1990) و Davis (1992) از فضای شهری دارند و آن را نهادی از زندگی شهری با همه تماس‌های مردمی، بی‌نظمی‌ها و تضادها می‌دانند. بدین لحاظ چالش مهم طراحی این است که چگونه می‌توان بین ایجاد امنیت، افزایش تعاملات اجتماعی مثبت، و ویژگی پارک به عنوان نمادی از طبیعت با مناظری آرامش‌بخش، ارتباط مناسبی ایجاد نمود. به نظر می‌رسد باید نگاهی عمیق‌تر و دقیق‌تر به موضوع داشت و در پی راه حل‌های اساسی‌تری بود.

پارک یک «قرارگاه رفتاری»

سیستم‌های فعالیتی تجلی‌انگیزه‌ها و طرز فکرها، شناخت و یا تصور مردم از محیط اطراف و هنجارهای فرهنگی‌شان هستند (Chapin and Brail, 1969; Porteous, 1977). طراحی در هر مقیاسی که باشد می‌باید سیستم فعالیتی محیط را تشخیص دهد. از آنجا که قرارگاه‌های رفتاری سیستم‌های فعالیتی را ایجاد می‌نماید اهمیت خاصی دارند (Bechtel, 1977; Lennard et al, 1984). بارکر معتقد است یک قرارگاه رفتاری به مجموعه ثابتی از فعالیت و مکان گفته می‌شود که یک فعالیت تکراری یا یک الگوی ثابت رفتاری در آن اتفاق بیفتد، طرحی خاص از محیط^(۸) را دارا باشد و ارتباط مناسبی بین فعالیت تکراری و محیط برقرار نماید که در یک دوره زمانی معین انجام گیرد. یک قرارگاه رفتاری شخص را

هنجار کمک نماید، باعث پویایی، جذابیت و سرزندگی فضا گردیده و قابلیت جذب الگوهای ثابت رفتاری متعدد را دارا باشد نیازمند ملحوظ داشتن نیازهای انسان است. اگرچه در طراحی فضاهای شهری و از جمله پارک‌های شهری غالباً گروه‌های استفاده‌کننده ناشناخته و فرضی هستند، سمت و سوی سلیقه‌ها و ارزش‌ها نامشخص است و گاه وجوه تفاوت‌ها بیش از وجوه اشتراک است، با این وجود باید مدلی از نیازهای انسان در اختیار طراح باشد. یکی از جامع‌ترین مدل‌های مربوط به نیازهای انسان متعلق به مزلو روانشناس معاصر آمریکایی است که در سال‌های دهه ۱۹۴۰ ارائه شده است. کاربرد مدل نیازهای «مزلو» (۱۳۷۵) در طراحی توسط لنگ (۱۹۸۷) بسط یافته است (تصویر شماره ۳). طراحی فضاهای شهری زمانی با موفقیت روبرو خواهند بود که بتوانند به مجموعه‌ای از نیازهای انسان پاسخ دهد. تمرکز بر یک سطح از نیازها، طرح را در همان محدوده متوقف خواهد نمود و سازگاری و انعطاف‌پذیری را در ارتباط با استفاده‌کنندگان مختلف کاهش خواهد داد.

یافته‌ها و نتایج تحقیق

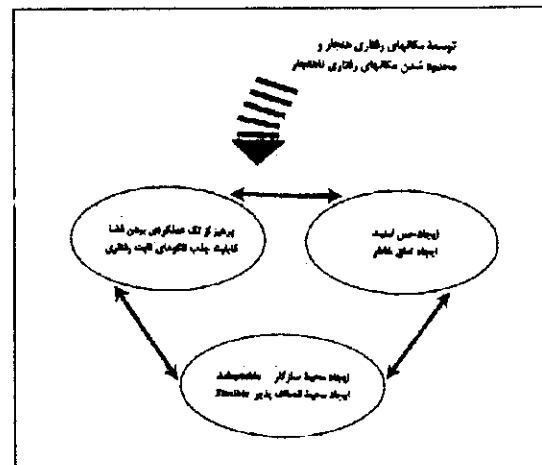
بررسی‌های میدانی به همراه نقشه پردازی الگوهای رفتاری اطلاعاتی در ارتباط با ساختار فیزیکی و عملکردی دو پارک مورد مطالعه و چگونگی استفاده از فضای پارک‌های مورد نظر می‌دهد.

ساختار کلی پارک‌های مورد مطالعه

پارک لاله دارای فرمی ارگانیک و ساختاری منسجم است که تنوع فضایی در قالب کلیتی واحد، جذابیت آن را افزایش داده بدون آنکه گسستگی فضایی در آن ایجاد شود و هویت واحد آن در بخش اعظم پارک مخدوش گردد، به جز در بخش کوچکی از غرب پارک که دارای بافتی شطرنجی و متفاوت با الگوی کلی است. ویژگی‌های شکل‌دهنده ساختار پارک در مقیاس کل پارک در اجزاء آن نیز قابل مشاهده است. استفاده از یک الگوی شکل‌دهنده موجب «هم‌پیوندی» قسمتهای مختلف پارک با یکدیگر شده است. ارتباط کل و جزء مقیاس گسترده آن (۳۵ هکتار)، وسعت

انعطاف‌پذیری هستند عمر بیشتری دارند، حتی اگر طراحی خوبی نداشته باشند. وتوری (1966) اشاره به این مطلب دارد که ساختمان‌های مهم و مشهور قدیمی که تا کنون پابرجا مانده‌اند، جزء ساختمان‌های سازگار و تطبیق‌پذیر می‌باشند. همین نکته را جیکوبز (1969) نیز درباره طرح فیزیکی شهرهایی که به خوبی خود را با تغییراتی در الگوهای اصلی فعالیتشان سازگار می‌کنند متذکر می‌شود (Lang, 1987).

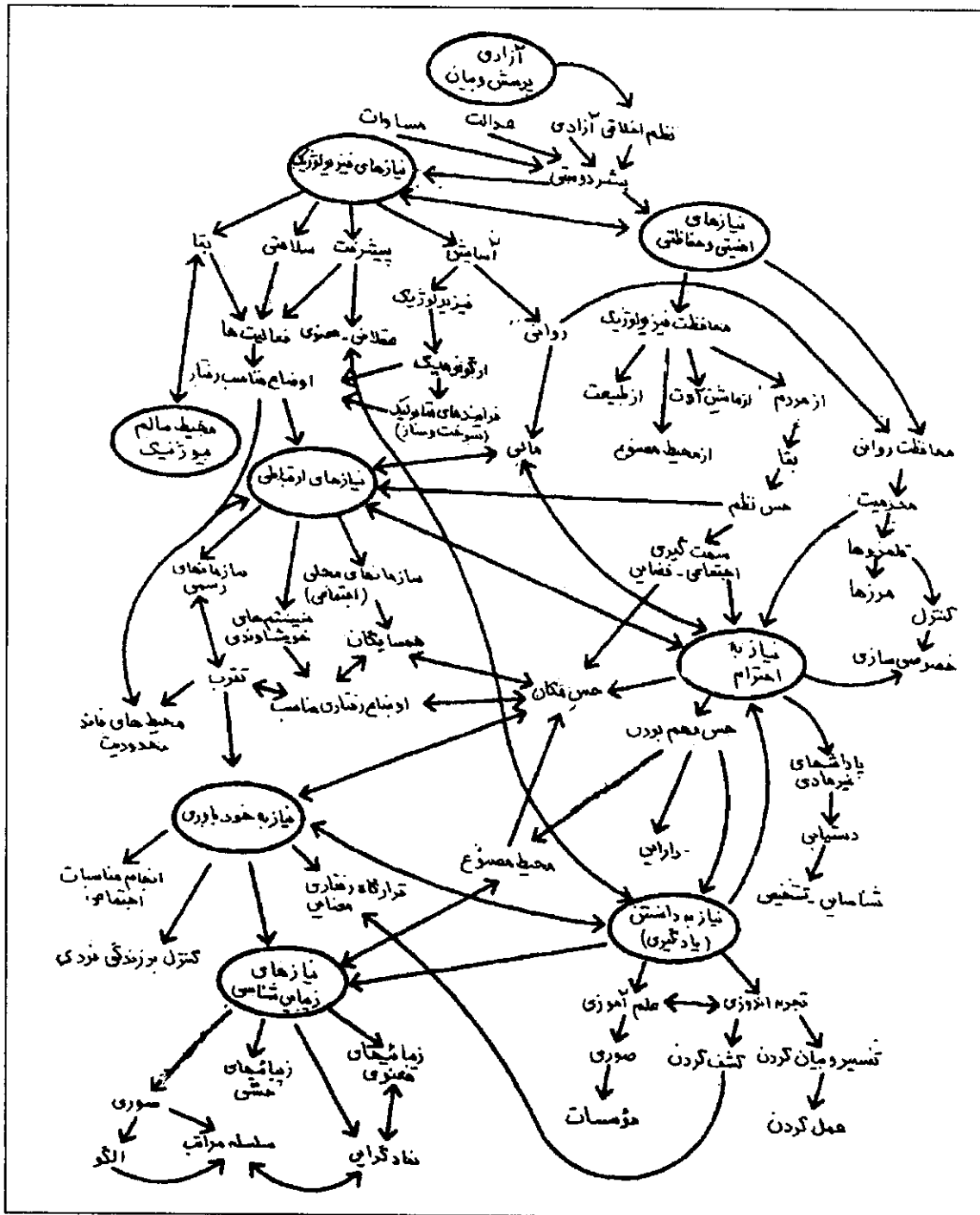
بنابراین پارک به عنوان یک قرارگاه رفتاری باید پاسخگوی نیازهای رفتاری ثابت و متفاوت گروه‌های مختلف مردمی باشد. شناخت نیازها، سیستم‌های فعالیتی و الگوهای رفتاری ثابت که در آن به وقوع می‌پیوندد و چگونگی تغییر و تحولاتی که باید در جهت بهبود وضعیت و کیفیت آن ایجاد نمود تا احتمال وقوع الگوهای رفتاری پایدار و هنجار در آن افزایش یابد ضروری است. در این ارتباط ایجاد حس مالکیت و تعلق خاطر نیز که در ایجاد و تداوم امنیت در فضا نقش مهمی را دارند نیز از اهمیت ویژه‌ای برخوردارند (تصویر شماره ۲).

تصویر شماره (۲): عوامل مؤثر توسعه

مکانهای رفتاری هنجار

پارک مکانی است که می‌باید نیازهای مختلف انسان و نیاز انسانهای متفاوت را پاسخگو باشد. برای آنکه سازگاری و انعطاف‌پذیری فضا به ایجاد بستر مناسب الگوهای رفتاری

تصویر شماره (۳): سلسله مراتب نیازهای انسان و موضوعات طراحی

ماخذ: Lang, "The human dimension of urban design". 1994, P.7.

پارک دانشجوی دارای ساختاری کاملاً هندسی و بافتی شطرنجی است. این پارک با مساحتی اندک (۳/۲ هکتار)، دارای

منظرها و غالب بودن فضای طبیعی، حضور طبیعت را محسوس

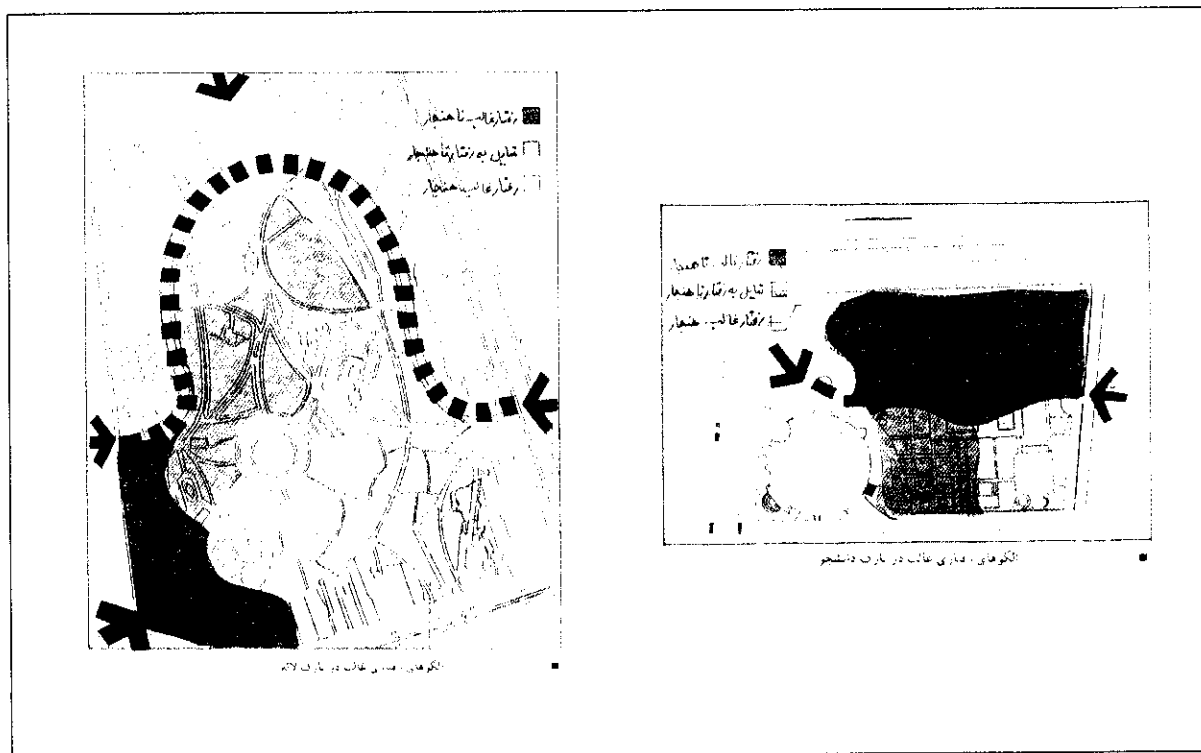
ناهنجار است. حتی می‌توان مناطق بینابینی را نیز شناسایی نمود که اگر چه نسبت به رفتارهای ناهنجار هنوز اختصاصی نشده‌اند ولی گرایش به رفتارهای ناهنجار در آن قابل مشاهده است.

نکته قابل توجه مقیاس وقوع رفتارهای ناهنجار است. در پارک دانشجو وسعت آسیب‌های اجتماعی به قدری بالاست که می‌توان مجموعه پارک را با رفتار غالب ناهنجار ارزیابی کرد. درحالی که در پارک لاله وقوع رفتارهای ناهنجار در فضاهایی نسبتاً جداگانه مأمّن یافته است و بخش قابل توجهی از سطح پارک هنوز دارای کارکرد مثبت است (تصویر شماره ۴).

کارکرد و موقعیتی شهری است. تنوع فضایی در این پارک چندان محسوس نمی‌باشد و عنصر غالب و شکل‌دهنده آن راه است. این پارک علیرغم شعاع عملکردی، به واسطه تقسیمات متعدد در مساحت اندک پارک و ایجاد اختلاف سطح‌ها، دارای فضاهایی با مقیاس بسیار خرد می‌باشد.

نحوه استفاده از فضا

بررسی الگوهای رفتار جمعی در این دو پارک نشان از اختصاصی شدن برخی فضاها نسبت به رفتارهای هنجار و

تصویر شماره (۴): الگوهای رفتاری غالب در پارک لاله و پارک دانشجو

بررسی‌های انجام شده از سوی دیگر نشان‌دهنده شباهتهایی در نحوه استفاده هنجار از فضاهای مختلف پارک می‌باشد. به عنوان مثال سالخوردگان را می‌توان همیشه در کنار آبنماها و زنان و کودکان را اغلب، در کنار زمین‌های بازی مشاهده نمود. رفتارهای ناهنجار نیز اغلب محل‌های رفتاری خود را می‌یابند. به عنوان مثال جداره پارک‌ها و ورودی‌ها، به ویژه ورودی اصلی از جمله فضاهای مورد علاقه گروه‌های ویژه محسوب می‌گردند.

برداشت‌های مشاهده‌ای از الگوهای رفتاری حاکی از غالب بودن رفتارهای هنجار در فضاهای متنوع با فرم‌های ارگانیک و منظرهای باز و وسیع در این پارک است. در بخش‌هایی از پارک که دارای ساختاری متفاوت و هندسی با تقسیماتی خرد، منظر بسته و فضاهای سایه‌دار و نیمه تاریک می‌باشند، کانون جذب جمعیت‌هایی خاص به خصوص گروه مورد نظر یعنی معتادان و دلان مواد مخدر است (تصویر شماره ۵ الف و ب).

عناصر اصلی پارک: شناخت و آرایه الگوها

با توجه به اهمیت عناصر تشکیل دهنده بدنه اصلی پارک یعنی جداره‌ها، عملکردها، شبکه ارتباطی، ورودی‌ها، پوشش گیاهی و مبلمان پارکها، و نقش آنها در ساختار کلی پارک، در شناخت و ارائه الگوها به خصوصیات مشترک کالبدی و تفاوت‌های آنها در دو پارک، با توجه به نحوه استفاده هنجار و ناهنجار، اشاره شد، تا ارتباط آنها با مفاهیم اصلی طراحی بکار رفته در آنها تعیین گردد.

در ارائه وضعیت‌های احتمالی برای طراحی هر یک از عناصر فوق (الگوها)، توجه به نقش محوری «سازگاری و انعطاف‌پذیری» در ارتباط با اهداف تحقیق مورد نظر بوده‌اند. لازم به ذکر است که الگوها شکل دقیق طراحی را تعیین نمی‌کند بلکه ابزاری جهت بهبود بخشیدن به کیفیت طراحی و کمکی برای طرح در جهت کاهش پیچیدگی‌های طراحی هستند.

تصویر شماره (۵-الف): پارک لاله، ضلع غربی

نحوه استفاده معنادان و دلالتان مواد مخدر

از فضای پارک

جداره‌ها

♦ جداره‌ها اولین عامل اتصال دهنده پارک و بدنه شهری می‌باشند. ویژگی طراحی و ساخت جداره پارک از یک سو در جذب جمعیت مؤثر بوده و از سوی دیگر با توجه به شکل فعالیت و کارکرد گروه مورد مطالعه که عمدتاً در جداره‌های پارک مأمّن دارند، از اهمیت فراوانی برخوردار است. بررسی‌های انجام شده نشان می‌دهد:

- جداره‌ها نقش مؤثری در جذب گروه‌های ویژه دارند.
- مناطق مورد استفاده معنادان، در جداره پارک‌های مورد مطالعه دارای ساختار فضایی مشابهی است.
- تعریف مناسب جداره‌ها عامل مهمی در جذب استفاده کنندگان عادی پارک بوده و بی‌توجهی و غفلت در طراحی آن، زمینه مناسبی را جهت تبدیل این فضاها به پاتوق گروه‌های بزهکار دارد.
- جداره‌هایی که با شریان اصلی شهر ارتباط مستقیمی دارند و جداره‌هایی که مجاور مناطق پرتراکم پارک هستند بیشتر مورد استفاده گروه‌های مورد تحقیق قرار می‌گیرند.

تصویر شماره (۵-ب): پارک دانشجو، محوطه اطراف

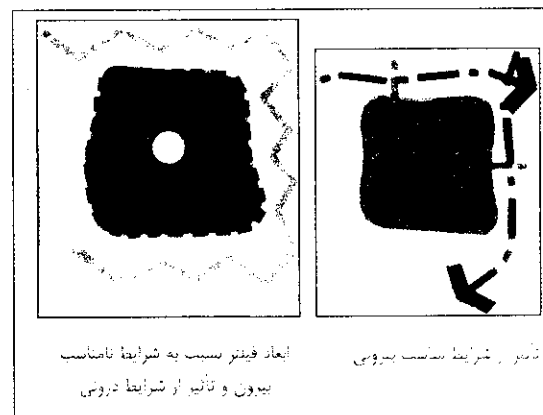
بوفه- نحوه استفاده معنادان و دلالتان مواد مخدر

از فضای پارک

عملکردها

- ◆ عملکردها می‌توانند نقش مهمی در پویایی، سرزندگی و پایداری فضاها ایفا نمایند. هر عملکرد در جذب گروه یا گروه‌های خاصی عمل می‌نماید و شرایطی را جهت تعاملات اجتماعی بین زنان، مردان، کودکان و سالخوردگان فراهم می‌کند. مشاهدات میدانی و مطالعات انجام شده در مورد کاربری‌های موجود در پارک‌های مورد مطالعه نشان می‌دهد:
 - قلمرو عملکردی بخش‌هایی از پارک که جاذب جمعیت زنان و کودکان هستند غالباً فضاهای سالم‌تری را از نظر رفتارهای ناهنجار مربوط به گروه خاص مورد تحقیق نشان می‌دهند.
 - بوفه‌ها به دلیل مقیاس و ماهیت خدماتی، از عملکردهای بحرانی و آسیب‌پذیر پارک‌ها محسوب گردیده و قلمرو آنها در هر دو پارک مورد مطالعه به پاتوق گروه‌های خاص تبدیل شده است.
 - مکانیابی عملکردهای مورد علاقه جمعیت‌های مختلف، به ویژه زنان و کودکان در نقاط حاشیه‌ای، فضاهای عمقی‌تر پارک را از وجود انرژی‌های مثبت محروم نموده و آنها را مستعد تجمع گروه‌های خاص نموده است.
 - عدم وجود ارتباط بین عملکردها و توزیع نامتعادل جمعیت و ایجاد نقاط خلوت و شلوغ، بستر مناسبی را در اختصاصی شدن فضاها و در نتیجه آسیب‌پذیریشان ایفا می‌نماید.
 - فضاهای چند منظوره با طیف استفاده‌کنندگان متفاوت، ثبات بیشتر و میزان آسیب‌پذیری کمتری دارند.
 - یکی از دلایل استفاده از فضای پارک‌ها، استفاده از فضاهای عملکردی موجود در آنهاست. از سوی دیگر سازگاری فضاها در شرایطی تحقق می‌پذیرد که عملکردها به درستی انتخاب گردند، در یک سیستم نظم دهنده مناسب مکان‌یابی شوند و در جهت ایجاد تعاملات اجتماعی مثبت و فراگیر با یکدیگر ترکیب گردند. الگوهای پیشنهادی در ارتباط با عملکردهای پارک با توجه به ایجاد امنیت و سازگاری فضاها عبارتند از:

- تجهیز جداره‌های خارجی با میلمان و ایجاد نقاط مکث در این لایه موجب تمرکز گروه‌های ویژه و استفاده کمتر مردم عادی شده است.
- طراحی جداره‌ها از حساسیت خاصی برخوردار است، به ویژه آنهایی که با شریان و میدین اصلی و پر تردد شهر در ارتباط می‌باشند. استفاده از فرم‌ها یا الگوهای ناهمگون بین پارک و جداره‌ها، طبعاً به جدایی و گسستگی فضاها انجامیده و «هم‌پیوندی» بین کل و جز را مختل می‌نماید^(۱۱). الگوهای پیشنهادی عبارتند از:
 - هویت و ویژگی‌های کالبدی درون پارک باید نمودی در جداره‌های بیرونی داشته باشد.
 - وجود جذابیت‌های بصری در این لایه اهمیت بسیار زیادی در دعوت استفاده‌کنندگان عمومی به داخل پارک دارد.
 - توصیه می‌شود جداره با نوعی استقلال طراحی گردد، خصوصاً در صورت وجود شرایط نامناسب بیرونی و یا در مناطق پرتردد شهری حداقل ارتباط با محیط بیرونی حفظ گردد تا جداره با سهولت بیشتری تحت تأثیر شرایط داخلی پارک قرار گیرد. در چنین شرایطی پیشنهاد می‌گردد مسیرهای پیاده‌رو همجوار جداره داخلی پارک نیز حذف گردند (تصویر شماره ۶).

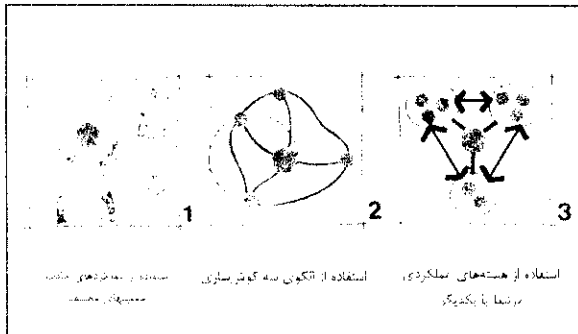

ابعاد فینتر نسبت به شرایط نامناسب بیرون و تأثیر آن شرایط درونی

تأثیر شرایط نامناسب بیرونی

تصویر شماره (۶)

و ارتباط مناسبشان نسبت به یکدیگر بتوانند سطح وسیعی از پارک را پوشش دهند (تصویر شماره ۷).

تصویر شماره (۷)

شبکه ارتباطی

شبکه ارتباطی به منزله رگهای حیاتی فضا، کلیه جریان‌های حرکتی را میسر ساخته و جابجایی جمعیت‌ها را در سطح کل پارک امکان‌پذیر می‌نماید. ساختار شبکه ارتباطی در پارک لاله با طرحی ارگانیک و پارک دانشجو با طرحی هندسی هر یک کیفیات فضایی متفاوتی دارند. شبکه ارتباطی ارگانیک حس نزدیکی به طبیعت را تشدید می‌نماید و طی مسیر خود اهمیت زیادی دارد، در حالی که در شبکه ارتباطی هندسی نقاط مبداء و مقصد اهمیت پیدا می‌کنند. مطالعات نشان می‌دهد:

- کشف فضا، توجه به زوایای مختلف، شناخت دقیق و عمیق تر فضا و رابطه فعالانه انسان با مسیر در شبکه ارگانیک بیشتر محسوس است. شبکه هندسی دارای قطعیت بیشتری است.

- در هر دو پارک مورد مطالعه فضاهای مورد استفاده معنادار و دلالتان مواد مخدر دارای شبکه ارتباطی هندسی و بافتی شطرنجی است. زیرا میزان کنترل و نظارت بر محیط (از طریق ارتباط بصری) در شبکه‌های ارتباطی شطرنجی بیشتر است.

• شبکه‌های ارتباطی جریان‌های ارتباطی در فضا را ساماندهی و هدایت نموده و نقاط یا عملکردهای واقع در فضا را به

- استفاده از عملکردهایی که برای گروه‌ها، اقشار و سنین مختلف مردم، به ویژه زنان، جذاب و قابل استفاده باشند.

- انتخاب عملکردهایی که به نوعی به تعاملات اجتماعی افراد و نیز مشارکت آنان در فعال کردن محیط پارک‌ها، مرتبط گردد و برای تمام افراد خانواده، توأمأ جذاب و قابل استفاده باشند.

- منظور از عملکرد تعریف کاربری‌های خاص نیست بلکه از آنجا که مردم خود می‌توانند تولید کننده فعالیت باشند، می‌توان فضاهای را به گونه‌ای سامان داد که برای منظرهای مختلف انعطاف‌پذیری داشته باشند، بدون آنکه نیاز به تجهیزات خاص داشته باشند.

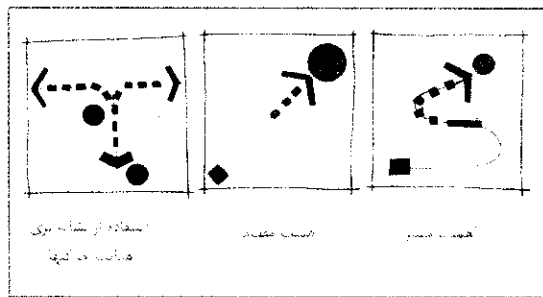
- دقت در انتخاب و مکانیابی عملکردهایی که براساس مشاهدات فاقد کارایی مطلوب هستند، مثل بوفه و کیوسک‌های اغذیه فروشی، در صورت ضرورت به داشتن چنین فضاهایی لازم است با ایجاد جذابیت‌های بصری و عملکردی آنها وسعت یافته تا به نوعی کنترل شوند.

- عملکردها می‌باید در ترکیب با هم قرار گرفته و از استقرار فعالیت در فضاهای پرت اجتناب نمود.

- استفاده از یک سیستم نظم دهنده مرکزی در تلفیق با الگوی «سه گوش سازی» بهترین الگوی ارتباطی محسوب می‌گردند. این ارتباط به صورت چند جانبه تمامی عملکردها را در شبکه‌ای منسجم و هماهنگ با یکدیگر مرتبط می‌نماید و عملکرد را به لحاظ دسترسی و ارتباطات در شرایط متعادل و متوازن قرار می‌دهد تا کارایی یکدیگر را تقویت نماید.

- عملکردها در دو گروه «هم سنخ» طبقه‌بندی شوند. عملکردهای هم سنخ می‌توانند در فاصله نزدیک یکدیگر قرار گرفته و فعالیت‌های غیر هم سنخ از یکدیگر فاصله گرفته تا مختل فعالیت یکدیگر نگردند.

- ایجاد هسته‌های عملکردی مرتبط با یکدیگر به منظور فعال نمودن فضای پارک‌ها، که ترکیبی از عملکردهای مختلف ولی متجانس با یکدیگر فراهم نماید، تا با استقرار

تصویر شماره (۸)

ورودی

♦ ورودی‌ها به عنوان فضای دعوت‌کننده و منافذ ارتباطی، اولین بخش پارک می‌باشند که استفاده‌کنندگان از فضا با آن روبرو می‌شوند. چگونگی طراحی و کارکرد این فضا در جذب جمعیت‌های مختلف مردمی نقش مهمی را ایفا می‌نماید. بررسی‌های انجام شده نشان می‌دهد:

- ورودی‌ها، به‌ویژه ورودی اصلی، از نقاط شاخص و نشانه‌های پارک بوده و محل قرار و انتظار گروه‌های مختلف می‌باشند.
- ورودی‌ها و قلمرو آنها از نقاط شلوغ و پرتراکم پارک محسوب گردیده و علاوه بر حرکت، از نقاط مکث نیز محسوب می‌شوند.
- افرادی از گروه‌های خاص مورد مطالعه این تحقیق در فضای ورودی و مناطق همجوار آن حضور مستمر دارند.
- چگونگی طراحی و ساخت ورودی نقش تعیین‌کننده‌ای در حضور مطلوب و نامطلوب جمعیت‌ها دارد.
- میزان و حضور گروه‌های ویژه رابطه مستقیمی با نابسامانی، اغتشاش و کیفیت نامطلوب و تعریف نشده فضای ورودی دارد.

• ورودی به عنوان نقطه اتصال پارک با محیط خارج، معرف فضا بوده و تجربه سایر بخشها، منوط به عبور از آن می‌گردد. فضای ورودی باید انعطاف‌پذیر باشد و امکان حرکت و مکث را فراهم کند. با توجه به اهمیت ورودی در برقراری ارتباط انسان و فضای پارک توصیه می‌گردد:

- طراحی ورودی به عنوان مفصل ارتباطی و نه به عنوان

یکدیگر اتصال می‌دهد. حرکت در پارک براساس خصلت گردشگری نوع خاصی از حرکت است که الزاماً رسیدن به هدف خاصی را مورد نظر قرار نمی‌دهد. اهمیت راه به مواردی همچون نقاط یا عملکردهایی که آنها را به یکدیگر متصل ساخته یا از کنارشان عبور می‌کند، زمین‌سیمایی که در طی مسیر ارائه می‌کند، انسانهایی را که با یکدیگر آشنا می‌سازد و به تجاربی که در طی آن حاصل می‌شود، بستگی دارد. با توجه به موارد فوق و ساختار کلی شبکه ارتباطی که در سه فرم هندسی (نماد، نظم و قدرت)، ارگانیک (نماد آزادی، رهایی و نزدیکی به طبیعت) و ترکیب این دو خلاصه می‌شود، توصیه این مقاله جهت طراحی و بهسازی شبکه‌های ارتباطی شامل موارد زیر می‌گردد:

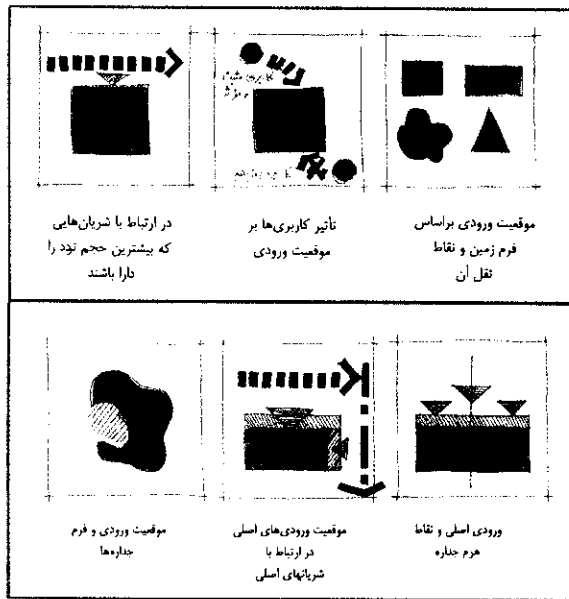
- مسیرهای اصلی براساس دیده‌ها، مناظر اطراف و چشم‌انداز طراحی گردند تا قابلیت دید وسیعی را داشته باشند.

- الگوهای طراحی ارگانیک با توجه به تسهیل ارتباط انسان با طبیعت و نیاز به آزادی، زیبایی‌شناسی و دانستن و کشف کردن مناسب‌تر هستند.

- در صورت ضرورت به وجود شبکه‌های هندسی در مواردی که نیاز به ارتباط سریع بین نقاط عملکردی است، تأمین دیده‌های متنوع به اطراف و پرهیز از یکنواختی توصیه می‌شود.

- در طراحی شبکه معابر فرعی پارک که با آسیب‌پذیری بیشتری نسبت به معابر اصلی‌تر روبرو می‌باشند و سریعتر اختصاصی می‌گردند دقت بیشتری مبذول گردد.

- دسترسی‌های فراوان و متعدد که قابلیت کنترل عمومی (کنترل بصری) را ندارند الزاماً به کارایی بیشتر پارک نمی‌انجامد بلکه این نقش به عهده توزیع متعادل جمعیت در سطح پارک است که از طریق ایجاد قطعات متعادل و انسجام‌ساختاری فضا‌های پارک تحقق می‌یابد (تصویر شماره ۸).

تصویر شماره (۹)

عنوان مکانی برای خورگشت است.

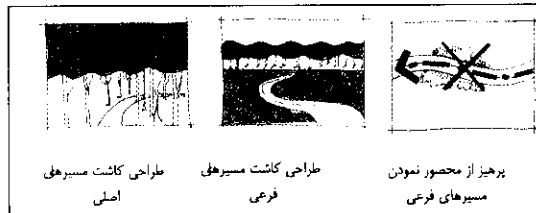
- فضای مورد استفاده معتادان در پارک‌های مورد مطالعه دارای تشابهات فیزیکی در طراحی کاشت است.
- ویژگی پوشش گیاهی در مناطق مسئله‌دار پارک عبارت است از بی‌نظمی، تیرگی و سایه‌دار بودن فضا، وجود درختان با تاج کوتاه و گسترده مثل نارون و برگ نو و بسته بودن افق دید.

- گیاهان مهمترین و جذاب‌ترین عنصر طراحی پارک محسوب گردیده و در ایجاد کلیت و یکپارچه کردن فضا نقش مؤثری به عهده دارند. طرح کاشت و معماری پارک دو مقوله کاملاً وابسته به یکدیگرند و مفاهیم اصلی طراحی از جمله خوانایی، سادگی، ریتم، تعادل، تناسب، تنوع و نظم در هر دو مشترک می‌باشند. توجه به طراحی کاشت و انطباق آن با ملزومات طرح، نیازهای انسان و سازگاری فضاها، به ارتقاء کیفیت پارک و جذابیت آن می‌انجامد. با توضیحات فوق توجه به الگوهای طراحی کاشت در موقعیتهای مختلف پارک بدین شرح توصیه می‌گردد:
 - به کمک طراحی کاشت به خوانایی، ایجاد ریتم، تعادل،

- دروازه عبوری مورد توجه قرار گیرد تا آدرس‌پذیر باشد.
- در فضای ورودی به کمک عناصر ارتباطی شامل نمادها و نشانه‌ها حس کنجکاوی برای ورود به پارک و کشف فضا ایجاد شود.
- موقعیت ورودی در پارک‌های شهری در ارتباط با شریان‌های مهم و پرتردد شهری انتخاب شوند و در مکانیابی موقعیت آنها ارتباط مناسب با مناطق عملکردی پارک مورد توجه قرار گیرند.
- ضروریست تا تعداد ورودی‌ها به منظور کنترل، تجهیز و برنامه‌ریزی آنها محدود گردند.
- در جهت پیوستگی فضایی و سازگاری، الگوی کلی و هویت پارک در طراحی ورودی مورد نظر باشد.
- جهت ورودی‌ها در جهت حرکت به سوی فضاهای با اهمیت پارک باشد.
- در طراحی ورودی از فرم‌ها و حجمهای آشنا که اکثریت مردم قادر به ارتباط با آن هستند استفاده شود.
- قلمرو ورودی بدون هرگونه عملکرد خدماتی طراحی گردد ولی امکان توقف کوتاه مدت را فراهم نماید.
- به چشم‌اندازهای داخلی و خارجی ورودی توجه و از ایجاد موانع بصری پرهیز گردد (تصویر شماره ۹).

پوشش گیاهی

- ♦ مهمترین و اصلی‌ترین عنصر طراحی پارک که آن را از دیگر فضاهای شهری متمایز می‌نماید، پوشش گیاهی است. چگونگی طراحی پوشش گیاهی تأثیر مستقیمی بر نحوه استفاده مردم از فضای پارک دارد. بررسی‌های انجام شده در دو پارک مورد نظر نشان می‌دهد:
 - تک درختان با سایه‌انداز مناسب، عامل جذب گروه‌های کوچک و خصوصی است.
 - چمنزارها، مورد علاقه اکثریت استفاده‌کنندگان بوده و با توجه به انعطاف‌پذیری فضایی، گروه‌های سنی گوناگون را به سوی خود جلب می‌کنند. گرچه استفاده غالب از آنها به

تصویر شماره (۱۰)

از نیازهای استفاده‌کنندگان در فضای پارک پیش‌بینی می‌گردد. چیدمان مبلمان در مناطق مختلف در پارک‌های مورد مطالعه نشان می‌دهد:

- مبلمان موجود در پارک‌های مورد مطالعه به طور کلی فاقد کیفیت مطلوب می‌باشند و در پایین‌ترین سطح به نیازها پاسخ می‌دهند. فاقد جذابیت و بدون توجه به مفاهیم زیبایی‌شناسی طراحی شده‌اند.

- ارتباط و فاصله مناسب بین عناصر مبلمان مثل نیمکت‌ها با یکدیگر و یا سطل زباله با نیمکت‌ها سبب افزایش استفاده توسط گروه‌های با رفتار هنجار است.

- در مناطق مورد استفاده معنادان بخصوص پارک دانشجو، اتفاقی بودن چیدمان مبلمان به وضوح مشاهده می‌شود.

- وجود مبلمان مستعمل در مناطق مورد استفاده معنادان در پارک لاله چشمگیر است.

به کمک مبلمان، فضاهای شهری می‌توانند از کارایی و بهره‌وری بیشتری برخوردار گردیده و نحوه استفاده از آنها تغییر یابند. با توجه به ایجاد سازگاری و انعطاف‌پذیری فضاها و جذب استفاده‌کنندگان عمومی که به عنوان هدف تلقی می‌گردند. الگوهای زیر جهت طراحی، مکانیابی و ارتباط عناصر مبلمان توصیه می‌گردد:

- مبلمان پارک به عنوان نقطه جاذب جمعیت عمل نموده و چنانچه در فاصله مکانی و دید مناسب قرار گیرند، امکان برقراری روابط اجتماعی بیشتر و کنترل توسط افراد عادی را بیشتر می‌نمایند.

تداوم و هدایت حرکت‌ها در مسیرهای اصلی کمک نمود. - عدم کاشت انبوه و رعایت فاصله کاشت درختان در مسیرها، به‌گونه‌ای که فاصله بین تنه درختان، امکان نفوذ دید را میسر سازد.

- ایجاد سایه‌اندازها و برقراری شرایط آسان استفاده‌کنندگان جهت افزایش استفاده عمومی از مسیرهای حرکتی.

- ایجاد تنوع در نقاط مختلف مسیرهای فرعی، از جمله انتخاب گونه‌های گیاهی معطر، دارای بافت نرم و رنگ‌های جذاب.

- افزایش قابلیت دید در مسیرهای فرعی با توجه به زواید دید در وضعیت قدم زدن و نشستن.

- استفاده از چمن به همراه تک درختان در نقاط مشخصی از پارک جهت انعطاف‌پذیر نمودن فضا برای انجام فعالیت‌های مختلف.

- ایجاد نقاط عطف بصری از طریق کاشت گروهی، تک درختان و شکست خط افق در نقاط تعریف شده.

- پرهیز از انبوه‌کاری درختان در مجاورت ساختمان‌های موجود در پارک.

- توجه به طرح کاشت در تمام جهات ساختمان‌های موجود در پارک به منظور عدم تأکید بر فضای پشت ساختمان‌ها و یا گوشه‌های فاقد کنترل.

- تبعیت از نظم و در واقع پیش‌بینی تعریف و کنترل منظر در فصول مختلف سال با توجه به تغییر و تحولات پوشش گیاهی در طی آن (تصویر شماره ۱۰).

مبلمان پارک

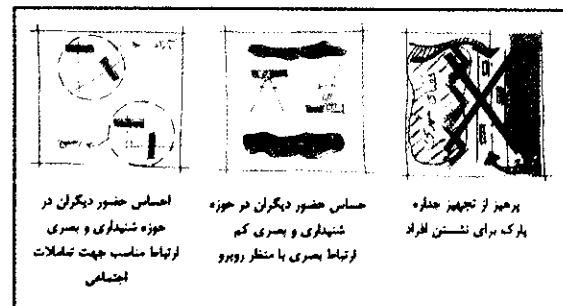
♦ مبلمان یا اثاثیه پارک یکی از عناصر مؤثر در ارتقاء کیفی فضا، افزایش ارتباط اجتماعی و نیز مناسب سازی محیط جهت عموم است. مبلمان پارک که شامل کلیه عناصر الحاقی فضا مثل نیمکت، پایه چراغ، سطل زباله، آبخوری، کیوسک تلفن و غیره می‌باشد. هر یک جهت پاسخ به بخشی

نتیجه‌گیری

با توجه به شرایط نامطلوب و بحرانی حاکم بر فضای پارک‌ها که ناشی از وجود ناهنجاریهای رفتاری و حضور گروه‌های بزهکار بخصوص معتادان و قاچاقچیان مواد مخدر است، این فضاها به تدریج از حیثه استفاده عمومی خارج شده و در حال تبدیل به فضاهای اختصاصی نامطلوب می‌باشند. مطالعات کنونی نشان می‌دهند هر قدر فضا نسبت به استفاده‌های هنجار و عمومی قابلیت و جذابیت بیشتری داشته باشد نسبت به استفاده‌های ناهنجار محدودتر می‌گردد. فضاهای سازگار و انعطاف‌پذیر قابلیت جذب استفاده‌های هنجار از فضا را افزایش می‌دهند. چنین فضاهایی عمر طولانی‌تری داشته و در زمان‌های مختلف قادر به پاسخگویی به سیستم‌های فعالیتی پایدار و متنوع می‌باشند و وجود الگوهای رفتاری مشخص در یک مکان را امکان‌پذیر می‌نماید.

نتایج بدست آمده از برداشت‌های مشاهده‌ای حاکی از وجود ارتباط بین طراحی فضا و نحوه استفاده از آن توسط گروه‌های خاص مورد تحقیق است. بررسی پارک‌های مورد مطالعه نشان می‌دهد که فضای مورد استفاده معتادان و قاچاقچیان مواد مخدر با توجه به شکل فعالیت آنها انتخاب می‌شوند. در انتخاب فضا از سوی گروه‌های یاد شده، حتی در ارتباط با پارک‌هایی با مقیاس، موقعیت شهری و الگوهای کاملاً متفاوت ارگانیک (پارک لاله) و شطرنجی (پارک دانشجو)، شباهتهای محسوسی وجود دارد. فضاها و یا کانون‌های بحران غالباً محصور یا نیمه محصور، با بافت انبوه درختانی با تاج کوتاه و در مسیر جداره‌هایی از پارک هستند که با ورودی‌های اصلی و در نتیجه شریان‌های اصلی خارجی همجوار می‌باشند. مسیرهای باریک و اغلب هندسی پارک در مناطق خلوت، فضاهای بی‌روح و بی‌هویت که فاقد جذابیت عمومی هستند، نیز غالباً مستعد چنین رفتارهایی می‌باشند. الگوی کلی طرح بهسازی پارک با هدف افزایش رفتارهای هنجار می‌باید ساده و فراگیر باشد. برای تعریف چنین الگویی، الگوهای مناسب با هدف سازگاری و انعطاف‌پذیری فضا برای شش عنصر اصلی پارک شامل: جداره، عملکرد، شبکه

- جهت ایجاد تنوع، و سازگاری و کنترل مناطق مسئله‌دار و هدایت مردم به نقاط مختلف پارک، استفاده از میلمان قابل تحرک پیشنهاد می‌شود.
- الگوی سه گوش سازی و یا حلقوی در چیدمان نیمکت‌های پارک جهت افزایش تعاملات اجتماعی در نقاط مسئله‌دار پارک مناسب‌تر است.
- استقرار نیمکت‌ها در فواصل و موقعیت‌های مناسب در پاسخ به نیاز خلوت کردن با خود؛ فواصل شخصی (بین ۴۵ تا ۱۲۰ سانتیمتر)، اجتماعی (حالت نزدیک بین ۱۲۰ تا ۲۱۰ سانتیمتر و حالت دوربین بین ۲۱۰ تا ۳۶۰ سانتیمتر) و عمومی (حالت نزدیک بین ۳۶۰ تا ۷۵۰ سانتیمتر و حالت دور بیش از ۷۵۰ سانتیمتر). فاصله بیش از ۷۵۰ سانتیمتر، انسان را در حوزه‌های خصوصی و خلوت قرار داده و احساس دنج بودن را افزایش می‌دهد.
- با توجه به آسیب‌پذیر بودن معابر حاشیه‌ای پارک‌ها و پتانسیل شدن سریع آنها برای گروه‌های مورد تحقیق، چنین فضاهایی لازم است فاقد هرگونه تجهیزات مربوط به نشستن باشند.
- میلمان در مقیاس‌های مناسب برای استفاده کودکان و بزرگسالان طراحی و ساخته شوند.
- توجه به کیفیت ساخت و زیبایی میلمان به منظور حرمت نهادن به استفاده‌کنندگان از پارک (میلمان مستعمل استفاده‌کنندگان خاصی را به سوی خود جلب می‌نماید) (تصویر شماره ۱۱).

تصویر شماره (۱۱)

رفتار افراد در قرارگاه رفتاری علاوه بر ویژگیهای فردی تابعی از ابعاد فیزیکی محیطی و رفتار جمعی است.

5. Environmental Determinism

6. Environmental Possibilism

7. Environmental Probabilism

۸. این واژه هم به معنای محیط عام به کار برده می‌شود و هم به معنای محیط اخلاقی، فرهنگی و اجتماعی.
۹. برای اطلاعات بیشتر ر. ک طرح پژوهشی بررسی مبانی طراحی پارک‌ها با الگوهای رفتار جمعی (۱۳۸۰)، دانشکده محیط زیست، دانشگاه تهران.
۱۰. همان منابع
۱۱. پارک لاله مصداق مناسبی است. در بخش باغ ژاپنی این پارک، سازگاری با کلیت پارک مشاهده می‌شود ولی در انبوه کاری‌های نامنظم، این تجانس دیده نمی‌شود. در این قسمت نحوه استفاده از فضا نیز کاملاً تغییر یافته و افراد خاصی از این فضا استفاده می‌نمایند.

منابع مورد استفاده

- بحرینی، سید حسین. ۱۳۷۸. تحلیل فضاهای شهری، انتشارات دانشگاه تهران، تهران، چاپ دوم.
- رازجویان، محمود. ۱۳۷۵. نگاهی به ائتلاف معماری و علوم رفتاری در نیم قرن گذشته. نشریه صفا، ۶ (۲۳).
- رضازاده، راضیه. ۱۳۸۰. بحران ادراکی - رفتاری در فضای شهری، ماهنامه شهرداری‌ها، ویژه‌نامه شماره ۵.
- مدنی پور، علی. ۱۳۷۹. طراحی فضاهای شهری، ترجمه فرهاد مرتضایی، شرکت پردازش و برنامه‌ریزی شهری.
- مرتضوی، شهرناز. ۱۳۷۶. روانشناسی محیط. انتشارات دانشگاه شهید بهشتی.

ارتباطی، ورودی، پوشش گیاهی و میلمان، که در ساختار اصلی پارک نقش تعیین کننده‌ای دارند، ارائه شده است. با توجه به این الگوها می‌توان به فضاهایی با کیفیت مطلوب‌تر رسید به گونه‌ای که برای همه استفاده‌کنندگان از پارک از جذابیت بیشتری بهره‌مند بوده و با بستر سازی مناسب، شرایط اختصاصی شدن فضا و در نتیجه وقوع ناهنجاریهای رفتاری را محدودتر نماید. چگونگی ارتباط بین الگوهای مختلف و یا دستیابی به ترکیبی از الگوهای بهینه، علاوه بر شرایط درونی، فیزیکی و عملکردی پارک، به عوامل خارجی از جمله شدت و ضعف معضل ناهنجاری رفتاری و موقعیت پارک در بافت شهری بستگی دارد و بنابراین نیازمند برخوردی موردی با هر پارک است و چگونگی تعمیم آن قطعاً درخور یک پروژه تحقیقاتی جداگانه خواهد بود که می‌تواند به عنوان توصیه جهت مطالعات آتی طرح گردد.

یادداشتها

۱. پیش نویس برنامه ملی کنترل مواد مخدر هماهنگ با برنامه سوم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی. بهمن ۱۳۷۷.
۲. از جمله کارشناسان کمیته امداد (سرپرست گروه مددکاری که ارتباط هر روزه‌ای با معتادان دارد). عضو سابق روابط عمومی معتادان گمنام، کارشناس ارشد معاونت فرهنگی - اجتماعی شهرداری تهران، مسئولین و بازرسان مناطق سازمان پارکها، کارشناس سازمان بهزیستی و روانپزشکی مجتمع خوئینی‌ها (مرکز درمان سرپایی معتادان).
۳. تقسیم‌بندی دیگری از چگونگی ارتباط الگوهای رفتاری با محیط فیزیکی، بررسی انسان و خصوصیات او در دوره‌های مختلف است و بر حسب آنکه به عنوان پدیده‌ای با توانمندی فیزیکی، پدیده ادراکی - انگیزه‌ای، انسان متجلی در رفتار و یا پدیده‌های مبتنی بر بوم تعریف شده باشد، ارتباط علوم رفتاری و محیط را تحت تأثیر قرار می‌دهد (رازجویان، ۱۳۷۵).
۴. منظور از قرارگاه رفتاری (Behavior Setting)، فضای فیزیکی با هدف‌های کاربردی و سازمانی تعریف شده است.

- Davis, S. 1992. *Fortress Los Angeles* in M., Sokin, ed., *Variations on a Theme Park*, New York: Hill and Wang: 154-80.
- Fyfe, R. Nicholose. 1998. *The Image of the street*, London: E and FN Spon.
- Jacobs, J. 1961. *The Death and Life of Great American Cities*, Vintage press, New York.
- Jacobs, J. 1969. *The Economy of Cities*, New York: Roundom House.
- Lang, J. 1987. *Creating Architectural Theory*, New York: Van Nostrand Reinhold Co.
- Lang, J. 1994. *The Human Dimensions of Urban Design* booklet published in Sydney: University of New South Wales.
- Lennard, S. H. et al. 1984. *Public life in Urban Places: Social and Architectural Characteristics Conductive to Public Life in European Cities*, Southampton, NY: Gondlier.
- Loukaitou-Sideris, A. 1999. *Hot Spots of Bus stop Crime: the Importance of Environmental Attributes*, Journal of the American Planning Association, Chicago, Autumn.
- Marcus, C., Francis, C. 1990. *People Places*, New York: Van Nostrand Reinhold.
- Newman, O. 1972. *Defensible Space, People and Design in the Violent City*, London Architectural Press.
- مزلو، آبراهام. ۱۳۷۵. انگیزش و شخصیت، ترجمه احمد رضوانی، نشر آستان قدس.
- Barker, R, G. 1960. *Ecology and Environment in* Stephen Friedman and Joseph Juhasz, eds., 1974, *Environments : Notes and Selections on Objects, Space and Behavior*, Monterery, Ca: Brooks/Cole: 50-69.
- Barker, R, G. 1968. *Ecological Psychology*, Stanford, Ca: Stanford University Press.
- Bechtel, R. 1977. *Enclosing Behavior*, Stroudsburg, Pa: Downen, Hutchinson and Ross.
- Brantingham, J., and Brantingham, L. 1993. *Nodes Paths and Edges: Considerations on the complexity of crime and the physical environment*, Journal of Environmental Psychology, 13, pp. 3-28.
- Carr, S. et al. 1992. *Public Space*, New York: Cambridge University Press.
- Chapin, F. S., and R. Brail. 1969. *Human Activity Systems in the Metropolitan United States in Environment Behavior*, 1: 107-103.
- Clarke, R. et al. 1997. *Designing out Crime*, in *Critical Justice Issues*, American Society of Criminology.
- Craik, K. 1970. *Environmental Psychology in New Directions in Psychology* 4, New York: Hotel.

Porteous, J. Douglas. 1977. Environmental and Behavior: Planning and Everyday Urban Life, Reading Mass: Addison- Wesley.

Sherman, L. 1995. Hot Stops of Crime and Criminal Careers of Places, in Eck (ed.) Crime and Place, Monsey, Ny: Willow Tree Press.

Taylor, R, and Harrell, A. 1996. Physical Environment and Crime, Washington DC: National Institute of Justice.

Ventury, R. 1966. Complexity and Contradiction in Architecture, New York: Museum of Modern Art.

Whyte, W. 1980. The Social Life of Small Urban Spaces, Washington DC: Conservation Foundation.

Young, I. 1990. Justice and the Politics of Difference, Princeton University Press.